पूचो छगू अध्ययन

हेमराज शाक्य

पूचो छगू-अध्ययन

हेमराज शाक्य

प्रकाशकः
बुद्धजयन्ती समारोह समिति
पूचो, बल ।

प्रकाशक:-

बुद्धजयन्ती समारोह समिति
पूचो, यल ।

व्याक्क अधिकार लेखकया

प्रथम संस्करण – ३०० प्रति
मूल्य:–....

मुद्रक:-

लुब प्रेस
पुल्चोक, ललितपुर ।

थः गुखं

बुद्धजन्म भूमि नेपाया स्वंगुसहर मध्ये यलदेया पश्चिम पाखे च्वंगु उपनगर रूपे माने मानातःगु पूचोयागु थःगुहे विशेष गौरव व महत्व दु ।

ललितपुर महानगरं बुद्धजयन्तियागु भव्यसमारोह परम्परागत थाय्थासं त्वा वाहालं न्यायेका वयाच्वंगुलि २५२० दँ क्यंगु बुद्धजयन्ती समारोह थुसी पूचोपाखे उत्सव माने यागु जुया थुगु शुभउपलक्षे पूचो बुद्धजयन्ती समारोह समितियागू अनुरोधकथं "पूचो छगू अध्ययन"– नामं संक्षिप्तमात्र जूसां जनसमक्षे प्रस्तुत यायेखँगु सौभाग्यया विषय ख । तर प्रस्तुत पुस्तिका समय व आर्थिक अभावं याना गुलि सन्तोषजनक जुईक च्वयेमागु खः उलि च्वये मफुत । परन्तु अनुसन्धान कार्य वाकिहे तिनि ।

थुकीया लागि थःक्ये दुगु ऐतिहासिक सामग्रि ज्वलंकुलं ह्लयनेतया विज्यापिं व सूचं बिया विज्यापिं सर्वश्री पुलचोया ब्रह्मचर्यभिक्षु श्री जोतिराज, श्रीरत्न अले क्वाथवाहाया शाक्य श्री धीर्जमुनिजु लिसें गावाहाया राजोपाध्याय श्री मंगलानन्द व प्रकाशनार्थं आर्थिक अभिभार कुबिया विज्यापिं बुद्धजयन्ती समारोह समिति यातनं जिगु दुनुगलंनिसें हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन यानागु जुल ।

थुगू पुस्तिका हथासं च्वयेमागु जुया गनं द्वंगु दतधासा विज्ञ पाठकवर्गपिंगु सुझाव व आलोचना यातनं सहर्ष स्वागत यान च्वना । अस्तु

बुद्धसं २५२०	हेमराज शाक्य
ने.सं १०९६	लिपि विशेषज्ञ
वि.सं २०३३	श्री ५ या सरकार,
[द्वंगदयो रथस बिज्याग दिं]	पुरातत्व विभाग

नमस्तस्मै भगवते अर्हते
सम्यक्संबुद्धाय ।

पूचो छगु अध्ययन

झीगु जन्म भूमि नेपादेया पुरातात्त्विक व ऐतिहासिकया प्राचीनता उकिया महत्त्व अध्ययन व अनुसन्धान यायेबले न्हापालाक ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू आदिबुद्ध विराजमान जुयाच्वँगु साह्येंगुगिरी (स्वयम्भू पर्वत) यागु महात्म्य न्ह्योने च्वँ वई । अथेहे थ्वहे स्वयम्भूपर्वत स्थानया छचाखेलं च्वंगु– विपश्वीतथागत बिज्यानावंगु जामाचो, शिखीतथागत विज्यागु फूचो, विश्वभूव तथागत विज्यागु धेनाचो तथा क्रकुच्छन्द तथागत बिज्यागु सिफूचो पर्वतं युगयुगनिसें च्वापुगुँया क्वसं वासयानाच्वंगु थ:गुहे महत्त्व व गौरव एवं प्रसिद्धि दइच्वंगु सभ्यसंसारं प्रशंसा यानाच्वंगु काठमाण्डु उपत्यकायात सदैव सुरक्षा निम्ति वज्रप्राकारथें स्थिरं च्वना अतिकं शोभाबृद्धि जुयाच्वंगु जुल । अज, काठमाण्डू उपत्यकाय् दुने लानाच्वंगु ऐतिहासिक पर्वत स्वयम्भूमहाचैत्य बिज्यानाच्वंगु गोपुच्छगिरी पर्वत, आदिनाथलोकेश्वर बिज्यानाच्वंगु कच्छपालगिरी पर्वत, (चोवाहा) एवं चिलंचूविहार बसलपाच्वंगु पद्मकाष्ठगिरी पर्वत (क्यपू) यागु थ:गुहे गौरव व महत्त्व दुथें थुगू ललित-

पुर महानगरया पश्चिमभागे च्वंगु शिलापुर वानागिरी पर्वत (पूचो) यागु विषकया छत्वाचा खँ न्ह्यथनाच्वना कि–

खतु थुगू यलदे भूगर्भ शास्त्रया दृष्टिकथं विचा यायेबले गुलि पुलांजू उलिहे थ्व पूचोहनं पुलांजू धायेफु । अज पूचो खास यलदेया दकले सकले च्वेलानाच्वंगु उच्चध्वजप्रासादथें च्वेलाना शान्त सुन्दर रमणीय स्थलथें जुयाच्वंगु दु । थ्व पूचोदानाय् च्वना प्यखे-रसं दृश्यावलोकन यायेबले यलया सम्पूर्ण भाग छलंग खने दु । गथेकि– यँदेश स्वेत स्वयम्भूपर्वस्थानया अनन्तपुरया न्ह्योनेच्वना स्वयेबलेशें फुकभनं ववता अतिकं न्ह्याइपुसेच्वँ ।

अंकिहे थुगू शिलापुर वानागिरीयात उगु बखतया भाषाशा-स्त्रितेसं तस्सकं छिक ल्वेक वांलाक नेपालभाषं 'पुलचो' धका नाम प्रसिद्ध याना बिल ।

आ थुगू शिलापुर वानागिरीयात छाय् पूलचो धका धाल धैगु विषयकया छत्वाचा खँ न्ह्यथने–कीगु छेंय, दिगी, आगं एवं देगया च्वेच्वंगु वचाग:गु देगचाथें थकया त:गू भागयात 'पुल' धायेगु चलन दु । थुजागु पुल आतकं थायुथासे दनि । अथेहे यल-देया दकलेसकले च्वेलाना च्वंगु भाग जूया निर्मित 'पुलचो' धैगु परम्परा चले जुया च्वंगु जुल । जित धायेमास्ति ओ संस्कृत शब्द पुरोच्चयया अपभ्रंश पुलचो जूगुनं जुयेफु । निसन्देह रलयोरभेद: धयात:गुथें पुलोच्चयानं संक्षिप्तीकरण पुलचो जूवंगु जुई गथे थुंग-द्योया रथे तीकेगु रथस्वाँया ल:स्वाँ जूथें । पूचो वहिली लुयावगु छगु ने. सं. ५३० यागु तालपत्रे पुलचो वही मधासे 'पुलवही' धका उल्लेख याना तल । अथेहे ने. सं. ४८५ यागु तालपत्रे पुलचोमहा-विहारी धका च्वयातल । उगु इले थुगू थाय्या नाँ पुलचो एवं पुल निंतां चलेजूगु खने दु । यलदेया पुलथें च्वेयागु भागे लागु जुया 'पुल' जक धाल हानं थ्व पुलयानं च्वेयागु भागे निर्माण जूगु वही जूयानिर्मित पुलचोमहाविहारी धाल थ्वनं स्पष्ठहे जू । हानं उच्च-

शब्दयात नेपालभापं 'चो' धायेगुनं चलन मदुगु मखु गथेकि जात-मात्रोच्चया जामाचो, सिद्धिफूलोच्चया सिफुचो धायेथें जूगु जक खः। थौंकन्हे पुलचोयात पुलचोक धाल थ्व बेलकुल मिलेमजू। थ्व छगु नेपालभाषायात नेपालीकरण यागु जक खः। थन गनं नाँदगु चोक मदु, दुसा विहार जक दु। गथे हलचोयां हलचोक धायेथें पुलचोयां पुलचोक यागुजक खः। गनगनं थ्वहे पुलचोयात पुरश्चस्थान धकानं धाल, थ्वनं छगू प्रकारं युक्तिसंगतथें ताया कारण—च्वेच्वंगु पूचवहीया मूलुखायान्ह्योनेसं च्वंगु थौंतक गुप्तगत जुयाच्वंगु रहस्यमय गुफा दनि। थनहे गुफास लोंहया तखाखापा तया सदाया लागि वन्दयाना तःगू दु। थ्वहे गुफाया विषये स्था-नीय बुढापाकुतेगु धापू कथं ज्यावलाखेले वनेथाय् च्वंगु तःफा-लोह, मंगले च्वंगु मणिक्वागुफा व स्वयम्भूस च्वंगु शान्तिपुर गुफा तकनं दुने दुने वनेगु लंपु स्वानाच्वंगु गन्तव्यस्थान दु धया-तल। थनहे दुनेच्वना योगि सिद्ध आचार्य पिन्सं थःथःगु पवित्रलक्ष प्राप्ति निम्ति पुरश्चरणादि योग साधन याईगु स्थान जूया निम्ति पुरश्चरणस्थानया अपभ्रंश 'पुरश्चस्थाने' जूगुनं अवश्यं जुयेफु। गुलिसिनं थथेनं धागु दुकि— सम्राट् अशोकं थव गुरु उपगुप्त भिक्षु महारानी तिष्यरक्षिता, ह्मचामेजु चारुमती आदि नापं व्वना किराती जुजु थुङकोया पालाय् यलदेशे विज्यात। उवले अशोक-महाराजं उद्देश्यचैत्य, धर्मचैत्य, परिभोग चैत्ययात तोता शाक्यमु-निवुद्धयागु अस्थिधातु गर्भे तया यलदेशे न्हापालाक धातुचैत्य पूचोथूद्ध स्थापना यागु जुयानं पूर्वचोया 'पूचो' जूगुनं धाल। छगु पक्ष तन्त्रयोग पाखे विस्वास यानाच्वंपि बुगमलोकेश्वर करुणा मय प्रति गौरव व महत्व संकेजुया च्वंपिसं पूचो—शब्दयात थःगुहे पृष्ठभूमि विया अत्यन्त रहस्यमय तत्त्वभावना मिलेयाना कनीपिनं मदुगू मखु—गथे कीगु शरीररुपि देगले दुने च्वनाच्वंह्म परमेश्वर-रुपि प्राणहंस दुमदु धैगु सियेक्येगु चलन निरन्तर अविछिन्न स्वास

प्रश्वास ह्लानाच्वंगु अन्तर्ध्वनि शब्द 'हंस' खः वहे हंसयानं आत्म भाव 'अहं' भावना खः। थ्वहे 'अहं' यात सम्पूर्ण शास्त्रया सारांशरूप बीजाक्षरथें याना मानेयाना तल, कारण स्वरवर्णया अग्ररूप 'अ' व्यञ्जनवर्णया अन्तिमरूप 'ह' मिले जुया अहं जूगु धयातःथें–नेपादे सहकाल यायेत विज्याह्म श्रीकरूणामय बुंगम-लोकेश्वर लस्कःदयो यागु रथजात्रा यागु शुभारम्भ जूगुया आत्म-कथा थ्वहे 'पूचो' निगः आखले दुने सुलाच्वंगु दु धासां छुंमपा। बुंगदयो त्रित्रिभुवनया साक्षा जुयानं बौद्ध, शैव, वैष्णव एवं शाक्त सम्प्रदायनं प्रतिनिधित्व याना बिज्वाह्म धका थये धयातल✧

यं विष्णुं प्रवदन्ति वैष्णवगणाः
शैवाः शिवं शक्तिकाः।
शक्ति भाष्करभक्तिका दिनमणि
ब्रह्मस्वरूपं द्विजाः।
मत्स्येन्द्रं मुनयो वदन्ति सततं
लोकेश्वरं बुद्धका अन्ये तं करूणामयं
प्रतिदिनं तं नौमि लोकेश्वरम्।

अकिं थ्वहे श्लोकया प्रमाणकथं बुंगदयोया रथ देकूबलेनं ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर एवं करूणामय प्यह्म छह्म खः धैगु संकेत रथेच्वंगु खजलाया सप्तहंस, सप्तगरूड, सप्तवृषभ व सिंहवाहन तयातःगुलि स्पष्ट जू❋। बुगदयोयागु विविधपर्व (पूणी, अष्टमि, चरे, औंसि) मध्येसं संक्रान्ति यात मुख्य मानेयाना संल्हूगूठीयागु महत्व वियातःगुलि सौर्य सिद्धान्त अनुसार–बुंगदयो सूर्ययागुनं प्रतिनिधि यानाच्वंह्म खः धैगु भाव क्यों। अकिं वसपोल करूणा-मय यात गनंगनं थथेनं धैतगु दुः–

✧ मत्स्येन्द्र पद्यशतक।

❋ आर्यावलोकितेश्वर परिचय।

उदये ब्रह्मणो रूपं मध्याह्ने च महेश्वर :
अस्तमाने स्वयं विष्णु त्रिमूर्तिश्च दिवाकर: ।

आदिबुद्धपिंगु व्याकरण अभिषेक कया बुद्धपिंगु आज्ञानुसार जगतोद्धार याना बिज्याह्म जूया निम्ति रथयाच्वे स्वयम्भू आदि-बुद्ध विज्याका तल लिसें बोधिचित्तामृत कलश (ब्रह्मकों) नेच्वना सुथसिगु प्रहरे ब्रह्मरूप जुया उदय जुल अनंलि ह्निने महेश्वररूप जुल बयां लीपा सन्ध्याइले स्वयं विरिञ्चिनारायण जुल थुपिं स्वह्मं छह्म जुया श्रीसूर्यस्वरूपं ह्याउँतेज जुया लोक उद्धार-या कारणे चाहिला बिज्याना च्वन । प्रत्यक्षसूर्य उदयाचलगिरी पर्वतं थहां वया लोक सञ्चालनया लागि चाहिलाच्वन एवं वसपोल करूणामय अप्रत्यक्षरूपं शिलापुरवानागिरी क्वसं भव्यरूप रथस बिज्याना भक्तजनपिंगु भक्तिग्रहण याना लोक उद्धारया लागि परिक्रमा यायां ललितपुर महानगर पवित्र व शोभावृद्धि याना विज्याना च्वन ।

थ्वहे निह्म सूर्ययागु गतिसंचारण नाप गूलि सम्बन्ध दु ? अले उकीं लोककल्याण निम्ति वसपोलपिंसं छु याना बिज्याई थेगु अर्थ तत्त्व भाव विशुद्धि थुईकेगु लुयेकेगु संकेत थ्वहे थासंनिसें निर्देशन याना क्यनीगु जूया निम्ति जीवात्मा प्राणि व परमात्मा ईश्वरया अभिन्नरूप वज्रगथिया चों व पो लुयेक्येगु स्थान जूगु जु-याहे 'पुचो' नामं विख्यात जूगु जुल ।

थुगू महत्वपूर्ण ऐतिहासिक रमणीय स्थल वानाकृतिरूपे सिद्ध जुयाच्वंगु शिलापुर वानागिरी पुलचोस गथे गोपुच्छगिरी साह्वों-गुस आदिबुद्ध ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य बिराजमान जुया सधांया निम्ति पवित्र व अमरत्व प्रदान याथें कच्छपालगिरी चोवा-हारस आदिनाथ लोकेश्वर विराजमान जुल लिसें पद्मकाष्ठगिरी क्वपूली त्रिलंचूचैत्य सुप्रतिष्ठित जुल धयातःगुथें यलदेया दकले सकले च्वजागु न्ह्याथासं सोसां खने दइच्वंगु थुगू पुलचोयात सर्वो-

परीस्थाने अनागतबुद्ध आर्यमैत्रेय बोधिसत्व दुने चैत्य गर्भे तया श्रीशोभावृद्धि याना व्यूगु दु । थुह्म मैत्रेय बोधिसत्व प्रलम्बपाद आसने च्वना धर्मचक्रमुद्रा याना जगतोद्धारया लागि ततपर जुयाच्वंगु याना क्यानातल । थ्वसपोलयागु कपाफुसे छचोनेलाक चैत्य अङ्कित यानातःगु जुल । खतु थुजागु मूर्ति यत्रतत्र स्वेगु दुर्लभ जूगुलि थ्व थाययागु थःगुहे विशेषत्ता खः । तर अप्शोच थुगू सुन्दर कलात्मक भव्यरूप मैत्रेयबुद्धया ल्हानिपां असावधानया कारण अथवा ने. सं. ४७० सालं मुसलमान समस्सुद्दीनयागु आक्रमणया हूलेयाना धायेला खण्डित जुयाच्वंगु दु । हानं थुजापिंहे दुष्टतेगु प्रहारपाखें वचे याये लागि चैत्यगर्भे दुने तया सुरक्षित याना तःगु जुल ।

थनहे लिक सकलबुद्धपिंगु विषयया कारण स्वरूप जुयाच्वंगु प्रज्ञाज्ञानया अधिष्ठात्री देवी श्रीवज्रयोगिनी (खड्गयोगिनी) नं बिज्याका बुद्धशासन व देश रक्षा निम्ति सिद्ध आचार्यपिन्सं स्थापना याना थकूगु अद्यापि विद्यमान तिनि ।

थुलिजख मखु– "बोधिसत्व समायात्रा नास्ति ब्रह्माण्डमण्डले" धका प्रशंसा यानातःगु अतिकं लोक प्रियगु संसारे प्रसिद्धगु दुर्लभगु श्रीआर्यावलोकितेश्वर करुणामय यागु भव्यरूप जात्रानं थ्वहे पुलचोनिसें शुभारम्भ याना क्यनातःगु जुल । थ्वहे कारणं पूचोयागु महत्वे ऊन सुगन्ध वृद्धि जुल । खतु थुगू जात्रा गनंनिसें शुभारम्भ याये ? गुगूथासे च्वना रथनिर्माण याये धैगु वारे आचार्यबन्धुदत्त जुजु नरेन्द्रपिंगु नेतृत्वे विद्वानपिनि विचे गुलिखे छलफल जुल उबले अन अकस्मात्रनं स्वर्गपाताल छस्वा जुईक ज्योतिरश्मि प्रकाश याना क्यन व थ्वहे थाय् खः थौंकह्ने बुंगद्योया रथ देका च्वंगु थासे परम्परागत ज्िस्वसदं तकं तूते मजुईक चले जुयाच्वन । श्रीकरुणामय यागु जात्राया शुभारम्भ यायेगु थिति बन्देश जूगु जुल ।

राजा नरेन्द्रदेव आचार्य बन्धुदत्त द्वयेन ।
श्री बुंगमलोकेश्वर भट्टारक जात्राकृता भवति । [१]

थुजागु ऐतिहासिक पवित्रगु रमणीय उच्च स्थान जूया निम्ति सिंहकल्पनगर थमेलस च्वंगु विक्रमशील महाविहार (थँ-वही) देका विज्याःपिं श्रद्धालु दानपतिपिनि सन्तानपिन्सं थुगु थाय्यागु अनुकूल वातावरण खनालि अनुमानित ६ खुगूगु शदी-पाखे सद्धर्मप्रिय अतिश्रद्धालु दानपति श्री अक्षेश्वरजु बुद्धशासन अभिवृद्धि निम्तिं सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाव यलदेया आकर्षित-केन्द्र जुया च्वंगु शिलापुर वानागिरि (पूचो) स्थानस विहार दयेक्येगु निम्ति थाय् ल्योगु जुल ।

थुगू थासे विक्रमशील महाविहारया आचार्य भिक्षुपिंगु कुशलनिर्देशन कथं शास्त्रोक्त प्रमाणथे विधिपूर्वक ब्रह्मचर्यभिक्षु श्रामणेर आदिपिं च्वना बुद्धधर्म अध्ययन यायेत ज्याछिंगुकथं वास्तु प्यना शिलान्यास विहार निर्माणकार्य विधिवत् सुसम्पन्न यागु जुल । लिसे दानपति अक्षेश्वरजुयागु उदारता प्रति कृतज्ञता ज्ञापनयासे थुगू विहारयानां श्रीअक्षेश्वर महाविहार धकं नामकर्ण यागु जुल ।

दाजु अक्षेश्वरजु थःगु नामं अति शोभायमान जुईक उच्च-स्थाने अक्षेश्वर महाविहार दयेका आपालं बुद्धधर्मयागु सेवा भक्ति यागु खनालि गुलि समय लीपा थ्वया किजा रक्षेश्वर जुनं अनुमो-दन यासे बुद्धधर्मप्रति श्रद्धाभक्ति तसे थःगु श्रीसम्पत्ति माया मकासे पूचोया क्वथुपुरी स्थाने श्री रक्षेश्वर महाविहार दयेका व्यूगु जुल ।

थुगू पुलचोवही थवहीनाप घनिष्ठ सम्बन्ध दु धैगु उल्लिखित प्रमाण लुया मवनि अथेनं ६०।७० दँ ह्लयो तकं थँवहीयात पूचो-वहीया पिन्सं लिख्यचायेका दुकाय्गु प्रथा दु धैगु सांस्कृतिक

---

[१] गोपालराज वंशावली ।

पृष्ठभूमि धयाच्वंगु दु यलं मानेयागु पञ्चाष्ठमि यात तोता थौंतकं पूचोयापिन्सं जूगपञ्जरां माने याना वैच्वन ।

फिछगू शदीया पूर्वार्द्ध पाखे ल्हासाया विद्वत् परिषद्या निमन्त्रणाकथं विक्रमशील विद्यापीठया प्रकाण्ड विद्वान् जुयाच्वंह्म अतिशा दीपङ्करजु ल्हासा विज्यायेत ओवले नेपा जुना स्वयम्भू-महाचैत्य दर्शन याना व थँवहीस वासं च्वना विज्यात । अले अन थँवहीलिस छगू मन्दिर देका थकल ।

अतिशा दीपङ्करयात भारलेवना कार्वपि लँसोवंपि तिब्बती नागसो लोचवानं नेपाया थंवहीस च्वंपि भिक्षूपिगु बारे थथ्ये धया तःगु दु~ । "थँवहीया भिक्षुपिनि बौद्धशास्त्र अध्ययन व्यवस्था व भोजन विधि तस्सकं प्रशंसनीय जू ।"

थ्व धयातःगु अनुसार- अक्षेश्वर महाविहारनं निश्चयनं विक्रमशील महाविहार यागु आदर्श अपनय यात जुइ धैगु जित विश्वास दु- कारण थ्व पूचोवही अक्षेश्वर महाविहारस यें यल ब खपदेया गुगूँ विहारे लुयामओनिगु अनोठ किसिमगु लिच्छविकाल-यागु लोंह्या मण्डपा छपा सुरक्षित जुया च्वंगु दनि । थ्व मण्डपालं थ्व धयाच्वंगु दुकि- गुगू इले बुद्धपिगु उपदेशात्मक प्रतीक व बुद्ध-जीवनीया घटनाक्रमयात प्रतीकात्मक रूपे पूजाभाव भक्ति यायेगु यात उवले बुद्धजन्मया चिह्न न्हेफोपलेस्वां तेगु चलन जुल अथेहे मार विजयया चिह्न प्यखें सिंह तेगु यात, बोधिज्ञानया बोधिवृक्ष सिमा तल हानं धर्मचक्रया रुप हरिश्चक्र देका तेगुयात अथेहे महा-परिनिर्वाणया शुभप्रतीक-महादीप देका तेगु यात । थ्यहे आदर्श-यात लुमंका थुगू विहारे तयातःगु- "त्रिपरिवर्त्त द्वादशाकार प्रतीत्यसमुत्पाद" ज्ञानया दिव्यप्रतीक रुपे देकातःगु आतकयागु जिगु थःगु अनुसन्धाने खने मदुनिगु थःगुहे तालगु विशेषप्रकारगु महत्व-पूर्णगु छगू मण्डपा विद्यमान जुयाच्वंगु दनि ।

~- काठमाडौं उपत्यकाको मध्यकालीन-इतिहास,

ॐ मणिकराज [illegible]

ॐ मणिकराज शाक्य [illegible]

थ्व मण्डपायागु इसरां थ्व धयाच्वंगु दु कि-गुबले बुद्ध ऋषि-पत्तन मृगदावने च्वना प्रथम धर्मचक्र प्रवर्त्तन याना विज्यात गुगूकि चतुरार्यसत्य यात श्रुतमयि प्रज्ञा, चिन्तामयि प्रज्ञा एवं भावनामयि प्रज्ञा द्वारा स्वक परिवर्त्त याना किनिगू आकार दइच्वंगु गुकीया सारांशरूप "प्रतीत्यसमुत्पाद ज्ञान" खः । थ्वहे प्रतीत्यसमुत्पाद ज्ञानया विषये आर्यशालिस्तम्भ सूत्रे थथे धैतःगु गुह्मसिनं प्रतीत्य-समुत्पाद ज्ञानयात वांलाक खंकी उह्मं धर्मयात खनी गुह्मेसिनं धर्मयात खनी उह्मं धर्मकाय बुद्धयात वाँलाक खँके फई ।

थुगू विहारे आतकं थुजागु दिव्य भावनाया प्रतीक ल्यनाच्वंगु छगु सौभाग्यया खँ खः । निसन्देह थुगू विहारया श्रद्धेय पूर्वाचार्य पिन्सं थुगू ज्याभयागु ज्या काल जुई । थौं नेपाया बौद्धविहारया-पिन्सं प्रतीत्यसमुत्पाद धैगु छुःख अले उकीयागु गुलि महत्व दु धैगु तकं मसिया वने धुंकल ।

थुगू अक्षेश्वरमहाविहारे च्वंगु अनुमानित ६।७ न्हेगू शदीया प्रतीत्यसमुत्पाद भवनामण्डल यावयें अलग क्वेच्वंगु पूचोवही रक्षे-श्वरमहाविहारे गन्धूरीदेवया न्ह्योने फलेच्वंगु लिच्छविकालीन ६ खुगु शदीयागु बुद्धस्तुति यानातःगु अभिलेखयुक्त मण्डपा लुयावगु दु●

ॐ स्वज्ञान किरणमास्त

सकलक्लेश संहतिम्

बुद्धस्यासिति वन्देह मिमभक्त्या····

थथ्ये लिच्छविकालीन ६।७ न्हेगू शदीपाखेयागु अभिलेख व स्वंगुचक्कादूगु दथूई भूपुरयन्त्राकृति किनिकुं सहित याना थ्वयानं पिनेयागु चक्कास प्यंगु दिशापाखे प्यंगुहेतालं स्वंगुस्वंगु आकृति चाहुयेका तःगु मण्डल उपलब्ध जूगुलिं थ्व पूचोस च्वंगु वहि निगु-लिं निसन्देह मल्लकालीन मखु धैगु पुरातात्त्विक आधार खतं प्रमा-णित जूगु दु । लिसेलिसे च्वेच्वंगु पूचोवहीलि च्वंगु लुखाया जःखः

● – अभिलेखप्रकाश (लिच्छविकालीन)

तैत:पि द्वारपाल सिंहयागु कलाकृति व लोंहयागु रूपरंग बिचा या-येबले थ्वनं प्रारम्भिक मल्लकाल पाखे यागु धका धायेफु ।

खतु थ्व पूचोवही देकूगु संवत् नेपाल संवत् ३७३ सालंदेकल धका छगू थ्यासफूली पूचो वहीया स्वतपलि दुगू देगया नक्सा बिया क्यना तल★ । जित लगेजू थ्व संवत् पूचोवहीया न्हापांगु स्वरूप पूर्णरूपेण क्षतिग्रस्त जुसेलि हानं बांलाक जिर्णोद्धार यागु संवत् जुयेफु । वर्तमान थुगू वही छतपलिस द्योने पुल थकयात:गु जक ख: । उगू नक्सा अनुसारं स्वतपलि मखु । अज थुकीया आधारकथं विचायायेबले थूगु बिहार स्वक: परिवर्तन जुये धुंकूगु खने दु । थौंकन्हे च्वेच्वंगु वही स्वया क्वेच्वंगु क्वथुपुरीवही थ:गु स्वरूप म-खेधुंकल । खतु वर्तमान पूचो वही निर्गुलि क्षतिग्रष्ट अवस्थाय् ला-नाच्वन । अपोयाना च्वेच्वंगु वही सारै दैनीय अवस्थाय लाना क्रन्दै पाता जुयेत तैयार जुयाच्वंगु दु ।

आशा दु– सम्बन्धित विभागं अथवा श्रद्धालु दानपति महो-दयपिंगु सानूभूति एवं सहयोग प्राप्त जुल धासा निश्चयनं थुगू विहारं हानं छक न्हूगु जीवन प्राप्त जुया ललितपुर महानगरयागु गौरव व प्रतिष्ठा तई । अस्तु ।

थुगू ऐतिहासिक शिलापुर बानागिरी पुचोस उखेथुखे च्वंगु अभिलेख पाखे छकनं ध्यान आकर्षित काये–

(१) पूचो क्वथुपुरीविहार (रक्षेश्वरमहाविहार) या द्योफखे च्वंगु लिच्छविकालीन अभिलेख लोंहया मण्डपाते बुद्धस्तुति कियात:गु ।

(२) ने. सं. ४८५ सालं श्री पुलचोमहाविहारया ब्रह्मचर्य भिक्षु स्थवीर श्रीतेजजु प्रभृति समधारयासे लोक भावोनं सुवर्ण-प्रतिमास कूटागार दयेकाव श्रीपुलचो विहारया श्री अमोघ-

★– क्काठबाहालस च्वंम्ह श्रीजंमुनी शाक्ययागु संग्रह यात्रयं ।

पाशलोकेश्वरयात दुन्ता यागु विषय उल्लेख जूगु । तालपत्र-स भुजिमो आखः नेपालभाषं च्वयातगू ।

(३) ६०६ सालं श्री पुलचोमहाविहारी या श्री गं धुं ह्रिं भट्टारका यात प्रीतियानात:गु तालपत्र ।

(४) ने. सं. ५२७ अक्षेश्वरमहाविहारया पिनेपाखे च्वंगु तगोगू चिवाहाया क्वसंच्वंगु शिलापत्र रञ्जनाकृति लिपि च्वयात:गु । थ्वहे चैत्य दयेका त:गु विषय वर्णन याना त:गु । तर थ्व अभिलेखे प्राय: आखः सीमदे धुंकल ।

(५) ने. सं ५४३, श्री पुलचोविहारया ब्रह्मचर्यशाक्यभिक्षु श्री अखयसिरि थपाजु थ:गु इले ख्यातिप्राप्तह्म समृद्धह्म खः धैगु विविध तालपत्र अभिलेखं क्यागु दु ।

(६) ने. सं. ५६२, शाक्यभिक्षु श्री आनन्दजुं पुलचो विहारयागु सम्यक्‌व्यवस्था प्रति श्रद्धा भक्ति तसें थ:गु श्रीसम्पत्ति का-य वाक चित्त सुधां द्वहलपा व्यूगु दु तालपत्राभिलेख—

आत्मात्यागरपं दानयाङ दुविसें धुंगवजुरो ।

(७) ने. सं. ५६६, थुगू पुलचोविहारयागु सम्यक् व्यवस्था खना-लि अत्यन्त श्रद्धां प्रेरित जुयाव बुद्ध धर्मयागु समुन्नति काम-ना यासे दानपति शिवराज साहुजुनं श्रीगान्धुह्लीं भट्टारका यात थ:गु आत्मं ज्वनाच्वंगु सर्वस्व परित्याग याना बिल धका तालपत्रस उल्लेख ताना तल ।

(८) ने. सं. ५७५, पूचोथूद्वस स्थापया यानातह्म पूर्वाभिमुख अ-क्षोभ्यबुद्धया पादपीठ लेख ।

(९) ने.सं. ६७२ क्वथूपुरी वहीया महाकालदेवया आसन त्वाकले कियात:गु अभिलेख ।

(१०) ने. सं. ६८१, पूचोथूद्वस च्वंगु शिलापत्र शाक्यमुनिबुद्ध जि-र्णोद्धार विषय उल्लेख जूगु ।

(११) ने. सं. ७०४ च्वेच्वंगु पूचोवहीया द्योयाथास दुने तँन:गु

काष्ठपत्र अभिलेख थुका वानागिरीमहाविहारस च्वंगु धर्म-
मान श्रीकर्मराजपिन्सं सर्वसंघया नामे महातोलादान यासे
सुगतपिंगु आशीर्वाद आशा यासे सिपौति किया तःगु जुल ।
तर थ्व अभिलेख गद्यरूपे मखु संगीतरूपे उल्लेख यानातःगु
दु । लिसें थुकी नयपालः, नैपाल, नेपाल, नियमपाल, नेम-
पाल मजूसे स्पष्टरूपं न्यायपाल धका अंकित यानातःगु
जुल ।

(१२) ने. सं. ७८४ मञ्जुश्री लोकनाथ प्रतिष्टायासे थूद्रया न्ह्याने
फलेचा देकूगु संसःलोह ।

(१३) ने. सं. ७८७, रत्नमुनि प्रभृति गूठीहारपिं मुना पूचोद्वंस
यिनायदेव (गणेद्यो) प्रतिष्ठा याना तःगु शिलापत्र ।

(१४) ने. सं. ८०५ क्वेच्वंगु पूचोवहीया देगले च्वंगु पुलस सुवर्ण-
गजू व छत्र द्वहलपा तःगु ताम्रपत्रलेख ।

(१५) ने. सं. ८०६ च्वेच्वंगु पूचोवहीया न्ह्योनेच्वंगु गुफाया छ-
चालं लोहया वालंचिना तःगु शिलास्तम्भलेख ।

(१६) ने. सं. ८१२ क्वेच्वंगु पूचोवहीलि नामसंगीति गूठीतःगु खं
न्ह्याथनातःगु शिलापत्र ।

(१७) ने. सं. ८१२ पूचो क्वथुपुरी लक्षश्रीविहार स वसुराम भा-
वोन काष्ठमय तोरण द्वहलपा व्यूगु शिलापत्र ।

(१८) ने.सं. ८२५, पूचोद्वंस च्वंगु यिनायदेवथास शोभा बृद्धि
निम्ति लौंहया सिंह छजोतःगु शिलापत्र ।

(१९) ने. सं. ८२८ च्वेच्वंगु पुचोवहीस सुवर्णरञ्जित बुद्ध मूर्ति
दयेका प्रतिष्ठा यागु शिलापत्र ।

(२०) ने. सं. ८३५ च्वेच्वंगु पूचोवहाया न्ह्योनेपाखे च्वंगु तग्वगु
चिबाहाया क्वसं च्वंगु शिलापत्र ह्लापायागु ५२७ सालयागु
अप्पाया चिबाहा जीर्ण जुसेलि लोहतं तोपुया हानं बांलाक
देकातःगु ।

(२१) ने. सं. ८५१, बसुंधरामयिनं क्वेच्वंगु पूचोवहीया गंधुरीदे-
वयात चन्द्रकला, किकीपा द्वहलपा व्यूगु शिलापत्र ।

(२२) ने. सं. ९९६, क्वेच्वंगु पूचोवहीया गंधूरीदेवया काष्ठमय
मूर्ति जीर्ण जुया व उकी द्योने लुंसिया पातां भुना आवरण
तया व्यूगु ताम्रपत्र ।

(२३) ने. सं ९९८ पूचो खड्गजोगिनीया ल्युनेसं च्वंगु चैत्य जिर्णो-
द्धार यानातःगु शिलापत्र ।

(२४) ने. सं १०३७ रक्षेश्वरविहारया गंधूरीदेवयात हृचेगा क
इला द्वहलप्यूगु ताम्रपत्र ।

यलदेया ३२ बहीया धलः

क्र.सं. नेपालभाषं नां	संस्कृतभाषं नां	वहीद्योया नां
१. ख्वेच्छ्वंगु पूचोवही	१. शिलापुर वानागिरी महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
	२. अक्षेश्वर महाविहार	
	३. पुलचो महाविहार	
२. ब्वेच्छ्वंगु "	१. रक्षेश्वर महाविहार	भविष्यव्याकरण-
	२. लक्षश्री "	मुद्रा बुद्ध
३. नःबही	लोकाकीर्ति महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
४. दुन्तुबही	गोबर्द्धनमिश्रसंस्कारित	धर्मचक्रमुद्रा
	नापिचन्द्र महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
५. पिन्तुबही	गोपिचन्द्रमिश्रसंस्कारित	
	गोपिचन्द्र महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
६. ब्वन्तिबही	काश्यपमिश्र संस्कारित	
	ललितवन महाविहार	भविष्यव्याकरण
		मुद्रा बुद्ध
७. चिधंगुबही "	" "	शाक्यमुनि बुद्ध
८. धपगाबही	मणिमण्डप महाविहार	"
९. ईबही	सुनयश्रीमिश्रसंस्कारित	अभयवरदमुद्रा
	यम्पि महाविहार	दीपङ्कर बुद्ध
१०. "	सुजातप्रभविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
११. "	"	"
१२. "	"	"
१३. चिकंबही	शाक्यभिक्षुश्रीगौतमसंस्कारित	शाक्यमुनि बुद्ध
	१. सप्तपुर महाविहार	
	२. चुंपिखा विहार	

१४. गुईतबही	पद्मोच्च श्रीमहाविहार	भविष्यव्याकरण-मुद्रा बुद्ध
१५. दथुबही ,,	वसूच्चशील ,,	शाक्यमुनि बुद्ध
१६. चिधंगुबही ,,	गुस्तल ,,	भविष्यव्याकरण-मुद्रा बुद्ध
१७. इलायबही	इतिराज महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
१८. उबाहाबही	जयसिंह थवरभद्रसंस्कारित जसश्रीमहाविहार	भविष्यव्याकरण-मुद्रा बुद्ध
१९. थपाबही	स्थवीरपात्र महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
२०. ज्याबाबही	ज्येष्ठवर्ण महाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
२१. ईबाबही	वज्रप्रधानमहापात्र संस्कारित राजश्रीमहाविहार	शाक्यमुनि बुद्ध
२२. किनूबही	लोकाकीर्ति महाविहार	,,
२३. ह्लाकंबही	सुरश्चन्द्र महाविहार	,,
२४. ख्वाय्बही	कामुकनाम महाविहार	भविष्यव्याकरण-मुद्रा बुद्ध
२५. चिधंगुबही	,, ,,	शाक्यमुनि बुद्ध
२६. चिठूबही(क्यपू)	काभीरकान्ति महाविहार	भविष्यव्याकरण-मुद्रा बुद्ध

ॐ नमः श्रीशाक्यसिंहाय ।

नौमि श्रीशाक्यसिंहं सकलहितकरं
धर्मराजं महेशम् ।
सर्वज्ञं ज्ञानकायं त्रिमल–विरहितं
सौगतं बोधिराजम् ॥